

**ТЕОРЕТИЧНІ ДУМКИ В. ПЕТРИВА ЩОДО
ВПОРЯДКУВАННЯ Й ЕКСПОНУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ
ТА ЕКСПОНАТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗЕЇ-АРХІВІ
ПРИ ІНСТИТУТІ ГРОМАДОЗНАВСТВА В ПРАЗІ**

Р.П. Мельник, В.М. Мельник

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Мельник Р.П., Мельник В.М., 2014

Розглянуто теоретичні основи відомого військового діяча, генерал-хорунжого В. Петрива щодо впорядкування і експонування документів та експонатів в українському музеї-архіві при Інституті громадознавства в Празі.

The analysis of these sources and professional literature in the article attempts to highlight the theoretical views of the famous military leader, General cornet V. Petriw, plan on ordering and exhibiting documents and exhibits in the National Museum Archives at Hromadoznavstva Institute in Prague. Particular attention is focused on the problem of preserving the achievements of Ukrainian history and culture in exile. Thus, in Prague in 1923, the Institute was Hromadoznavstva shutter National Museum archive to preserve and protection of monuments of great historical value. In the operation of the museum's archive, the urgent question was making clear structure methods for collecting and organizing documents and museum exhibits. To address this issue, on the initiative of the Director Museum Archives M. Galan, a commission was established, composed of V. Petriw entered. In the theoretical work, the military identified the main task of the main Ukrainian National Museum Archives, which was to organize the collection and storage of Ukrainian historical monuments abroad and completing his documentary collections, V. Petriw in his theoretical development plan submitted organize and exhibiting historical materials. The basis of the grouping of the collected sites, it is proposed to employ chronologically problematic principle that all accumulation of materials on the history of the national revolution of 1917–1921 had to be grouped according to time and their accessories. Another important area of work in the protection of the past defined the theoretical description and comparison of the accumulated separately and distributed material, the final step is to display in the museum.

Поразка Української національно-визвольної революції 1917–1921 рр. спричинила хвилю української еміграції до європейських країн. Найчисленнішою у міжвоєнний період виявилася українська спільнота у щойно створеній Чехословацькій Республіці, куди з місця її осідку – Польщі, Румунії, Австрії, Туреччини, Болгарії та інших країн – переїхало чимало українських емігрантів, зокрема представників політичної, наукової та військової еліти. За статистичними даними на 1921 р. загальна кількість українців у Чехословаччині становила понад 102 тис. осіб і їх численність постійно збільшувалась [10, с. 3].

У 1920–1930 рр., коли на території України, виснаженій громадянською війною, розділеній між більшовицькою Росією та Польщею було фактично встановлено окупаційний режим що неухильно викоринював усе українське, Прага стала світовим центром українського національного суспільно-політичного, культурного та наукового життя. Сюди стікалися провідні українські інтелектуальні й мистецькі сили, приваблені найкращими в Європі

умовами для життя та праці. Тому цілком законо-мірно, що сучасна українська історіографія надає чимало уваги культурно-просвітницькій та пам'ятко-охоронній діяльності української еміграції у міжвоєнний період спрямованої на організацію збирання та збереження української історико-культурної спадщини за кордоном. Низку наукових досліджень присвячено, як проблемі загалом, так і її окремим аспектам [2; 3; 6; 8]. Через свою багатогранність і достатню джерельну забезпеченість тема досі залишається актуальною, оскільки визначення внеску української, зокрема військової еміграції у створення та збереження, як документальних, так і музейних колекцій україніки за кордоном, що зокрема передбачає відтворення процесу заснування та діяльності архівних та музейних центрів, визначення джерел їх комплектування, особливостей організації збереження та опрацювання матеріалів є важливим аспектом, як теоретичної, так і практичної роботи щодо популяризації музейної справи загалом.

Після поразки визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр. за межами України опи-

нилась значна кількість документів та історичних пам'яток, зокрема, матеріали державних установ та особові колекції, що їх вивезли урядовці, громадські діячі, науковці та військові; документи дипломатичних місій УНР, ЗУНР та Української Держави, що діяли в різних країнах світу; документи, що утворилися під час функціонування таборів українських військовополонених та інтернованих в країнах Центральної та Західної Європи. Згодом до них долучився величезний комплекс матеріалів численних громадсько-політичних, культурних, освітніх і наукових інституцій та організацій української еміграції. Так, на початковому етапі збирання та збереження історичних матеріалів ініціювалося Урядом УНР та його Військовим міністерством – у серпні 1920 р. засновано Українське військово-історичне товариство, яке розгорнуло свою діяльність у Польщі (спочатку в м. Ряшеві, згодом – у Ченстохові і Тарнові); у липні 1921 р. постав Головний військово-історичний музей-архів армії УНР в Тарнові на чолі з М. Обідним [10, с. 6].

Проте через низку політичних та фінансових причин Уряд УНР не міг власними силами забезпечити охорону українських пам'яток на еміграції. З цього приводу 8–10 липня 1921 р. у Львові в помешканні Наукового товариства ім. Шевченка відбулась нарада українських учених, на якій розробили проект статуту Українського національного музею-архіву.

Так, з метою збереження надбань української історії та культури в еміграції 1923 р. в Празі при Українському інституті громадознавства засновано Український національний музей-архів. Основними завданнями музею-архіву було збирати та охороняти пам'ятки: 1) з визвольної боротьби українського народу (закони, універсали, грамоти, декларації, постанови, протоколи засідань, зборів, накази, відозви, прокламації, журнали бойових подій, спомини, щоденники, плакати, перепустки, програми урочистих свят, карти і плани, фотографії, малюнки, грошові знаки, поштові марки, прапори, бунчуки, герби, зброя, відзнаки, печатки, зразки уніформи українського війська, а також газети, журнали, брошури та ін.); 2) пам'ятки української старовини й мистецтва; 3) матеріали до історії української еміграції; 4) відомості про українські пам'ятки, що знаходяться за кордоном (музей-архів ставив собі за мету реєстрацію та описування українських пам'яток, що перебували в архівах, музеях та бібліотеках інших держав, а також у приватних осіб) [10, с. 5].

Практична діяльність Українського національного музею-архіву розпочалась 1 червня 1924 р. і за майже десятилітню історію її існування (грудень 1923 – жовтень 1932) в його фондах відкладалась значна кількість українських пам'яток великої історичної цінності. Як зазначено у першому номері “Бюлетеня

Українського національного музею-архіву”, “потреба в заснуванні цієї, в той час єдиної цього роду на еміграції української інституції, була конечна. Пам'ятки відродження й визвольної боротьби України, що у великій кількості попали на еміграцію, нищилися стихійно. Потрібно було зібрати й хоронити їх у якійсь спеціальній інституції, як національний оригінальний матеріал для наукових розвідок майбутніх істориків”. Крім того, перед українськими культурними діячами стояло не менш відповідальне завдання – зібрати та зберегти й ті документи, які утворилися внаслідок діяльності значної кількості організацій та установ, заснованих українцями в еміграції, передусім у Чехословаччині [2, с. 65].

Під час формування музею-архіву, нагальним стало питання вироблення чіткої структури та методів збору та упорядкування документів та музейних експонатів. Для вирішення цього питання з ініціативи самого директора музею-архіву М. Галагана була створена спеціальна комісія, до складу якої входили відомі як культурно-освітні, так і військові представники, серед яких потрібно виділити генерал-хорунжого В. Петріва. Народився він у родині військового російської армії. Закінчив Київський кадетський корпус (1900 р.), Павловське Вище військове училище в Петербурзі (1902 р.), Миколаївську академію Генерального штабу (1910 р.). На фронтах Першої світової війни обіймав штабні посади у різних частинах. У 1917–1921 рр. брав активну участь у боротьбі Збройних сил УНР та Української Держави. Після падіння Директорії перебував в еміграції у Польщі та Чехословаччині. З 1923 р. і до початку Другої світової війни – професор воєнної історії в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова [5, с. 17].

З перебуванням на еміграції В. Петрів разом із воєнно-доктринальними розробками, розпочинає активну роботу щодо збереження культурно-історичних пам'яток історії України, зокрема періоду національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. Так, долучившись до комісійної роботи національного музею-архіву при інституті Громадознавства в Празі, він спроектував теоретичний план, щодо впорядкування та експонування документів і експонатів у музеї-архіві [9, с. 8].

Формуючи теоретичні думки, щодо способів консервації та поділу нагромаджених історичних документів та артефактів В. Петрів, розумів, що для збереження та популяризації історичної пам'яті народу та його війська потрібно створювати спеціальні науково-дослідні, архівно-виставкові установи, які були б свого роду центрами охорони “минувшини для прийдешніх поколінь” [9, с. 12]. Використовуючи найрізноманітніші способи для організації системи збереження історичних пам'яток періоду Української національної революції 1917–1921 рр., генерал пра-

цюючи на посаді професора воєнної історії в Українському вищому пед. інституті ім. М. Драгоманова у Празі подавав низку пропозицій щодо оформлення окремих спеціальних, як архівних, так і музейних фондів, які стосуватимуться історії українського війська цього періоду.

Так, за проектом В. Петріва впорядкування військово-історичних документів та пам'яток, які під час клопіткої роботи ентузіастів, були нагромаджені в Українському національному музеї-архіві при Інституті громадознавства в Празі, визначалась першочерговість подвійного розподілу документів та експонатів за періодами визвольної боротьби та військових об'єднаннях [11, с. 43].

Отож за теоретичними основами формування та експонування історичних пам'яток, які означив військовик, визначалося, що в кожному періоді, який буде представлений до експозиції, обов'язково має бути: "а) частина загальна, що торкається документів та музейних експонатів, освітлюючи чинність уряду та верховного командування – Теки військово-політичних та військово-організаційних документів, б) частина по військових об'єднаннях – стількох теках, скільки було тоді цих військових об'єднань. Кожна тека мусить мати їх копії, що торкалися життя певної частини" [1, оп.1, спр.1, арк. 40–42]. За пропозицією теоретика, для формування архівних та виставкових тек пропонувалось використати хронологічно-проблемний принцип організації та впорядкування історичних документів та експонатів в музеї-архіві при українському інституті Громадознавства в Празі. Так, усю експозиційну та архівну справу В. Петрів пропонував зосередити на революційному періоді світової історії та часу національно-визвольних змагань українського народу 1914–1921 рр., з моментами виділення окремих етапів самої боротьби. "Періоди гадалось би доцільними взяти слідує: 1) Дореволюційні часи – формування та діяльність УСС, Синіх, Сірих, полка імені Шевченка; 2) Часи Революційні – формування Регулярної Української Армії – Богданівці, Полуботківці, Сірі, Сині, Дорошенківці, Республіканці, С. Стрільці, Українські Січові Стрільці, Полки вільної України та ін.; 3) Відверта боротьба з Москвою до спілки з Німцями; 4) Гетьманщина; 5) Від повстання проти Гетьмана та злуки Українських земель до першої інтернації; 6) Часи першої інтернації та зимового походу; 7) Спільні чини з Польщею; 8) Агонія та друга інтеннація" [11, с. 44]. Окрім зазначених проблемних часових етапів боротьби українського народу, В. Петрів також пропонував окремо дослідити і відповідно представити до експозиції матеріали, що б стосувалися формування військових організацій "білих", до яких він зараховував кубанців, карпаторуський полк, українську дивізію Врангеля, українські формації Колчака та Семенова, Тарашанців та

Волоховців. Розуміючи вагомість роботи над збереженням історично-військової пам'яті під час формування спецфондів документів та експонатів В. Петрів наголошував: "Ця праця необхідна тому, що гірше буде, як її освітлюватимуть різні "Білі архіви та музеї" [1, оп. 1, спр. 1, арк. 40–42].

Ще одним кроком у формуванні фондів документів та виставкових експозицій мало стати опис і зіставлення нагромадженого та окремо розподіленого матеріалу. Розподіливши документи та експонати за вище наведеними розділами і деталізувавши їх по окремих частинах, теоретик пропонував провести їх повний сполучний опис із з'ясуванням того, "що значить для історичного дослідження той чи інший факт з життя діяльності війська – той чи інший предмет чи документ". За переконаннями В. Петріва, закінчений опис розподілених документів дасть чітку картину невисвітлених, як історичних фактів, так і музейних матеріалів.

Завершальним етапом під час формування виставкової експозиції в музеї-архіві визначалось розподіл різних пам'яток – уніформ, зброї, планів та стратегічних карт, відповідно до вище зазначених періодів. Також пропонувалось, щоб до кожного експонату під час експонування додавали свого роду роз'яснювальну записку, в якій чітко б вказувалось, що це за експонат, призначеність його та певна культурна цінність [ЦДАВОВУ. – Ф. 4018. – Оп. 1. – Спр. 1, Арк. 40–42].

Водночас під час функціонування музею-архіву теоретик окреме місце відводив збору музейного матеріалу. Він зокрема наголошував на тому, що до музею необхідно надсилати не тільки пам'ятки, але й відомості про їх місцезнаходження – організації, приватні особи (таким чином сформульовано ідею про створення інформаційно-пошукової бази даних про їх місцезнаходження) [11, с. 45].

Отже, визначивши основне завдання Українського національного музею-архіву, яке полягало в організації збирання та зберігання українських історичних пам'яток за кордоном та комплектування його документальних збірок, В. Петрів у свої теоретичних розробках подав план впорядкування та експонування історичних матеріалів. В основу групування зібраних пам'яток він пропонував задіяти хронологічно-проблемний принцип, за яким всі нагромаджені матеріали з історії національної революції 1917–1921 рр. мали бути згруповані відповідно до часу та їх належності. Окремим напрямом роботи в охороні минувшини теоретик визначив опис і зіставлення нагромадженого та окремо розподіленого матеріалу, завершальним етапом якого є експозиція в музеї.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ) м. Київ. Ф. 3947 Особистий фонд В. Петріва. 2. Віднянський С. Культурно-

- освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945). – К., 1994. – 82 с. 3. Бублик Т. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині та Німеччині в 20-30 рр. XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1997. – 179 с. 4. Литвин М. Збройні Сили України I пол. XX ст. Генерали і адмірали / М. Литвин, Ю. Науменко: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. – Львів; Харків: 2007. – 244. 4. Мельник Р. Проблема будівництва Збройних сил УНР у теоретичних розробках Всеволода Петріва // Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”, липень-серпень 2010. – С. 16–20. 5. Мушинка М. Музей Визвольної Боротьби України і доля його фондів. – Мельборн, 1996; Він же. Музей визвольної боротьби у Празі та його останній директор Симон Наріжний // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: Сб. докл. междунар. конф. (Прага, 14–15 авг. 1995 г.): в 2-х ч. – Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 806–815. 6. Обідний М. Наші завдання в охороні пам'яток // Вістник Укр. нац. музею-архіву при Укр. ін-ті громадознавства у Празі. – Прага, 1928. – Ч. 1. – С. 10–11. 7. Палієнко М. Г. Створення та діяльність Українського історичного кабінету в Празі (1930–1945 рр.) // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія “Історія. Економіка. Філософія”. – 2001. – Вип. 5. – С. 349–356. 8. Сергійчук В. Своєї честі не віддам нікому: Військово-історичні праці. Спомини / [упоряд. Сергійчук В.]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства, ЦДАВОВ та управління України. – Київ: Поліграфкнига, 2002. – 640 с. 8. Сухобокова О. Український культурно-освітній осередок у Чехо-Словаччій у 1920-х рр. / Історія України № 41–42, листопад 2012 р. – С. 3–8. 9. Петрів В. Проект впорядкування військово-історичних документів і експонатів в Українському національному музеї-архіві при інституті Громадознавства. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. В. Сергійчук]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства. – К., 2002. – С. 43–45.